

**ŠVÉDA, Josef. *Mašínovský mýtus. Ideologie v české literatuře a kultuře*.
Příbram : Pistorius & Olšanská, 2012, 280 s. ISBN 978-80-87053-75-1**

JAKUB MACHEK

Tématem knihy Josefa Švédy *Mašínovský mýtus. Ideologie v české literatuře a kultuře* je analýza soupeřících vyprávění popisujících akce bratří Mašínů a jejich spolupracovníků (doplňené o příběh jejich otce) jako konkrétního příkladu dobové dominantní ideologie zakódované v populárních mediálních produktech. Základem autorovy analýzy jsou na jedné straně detektivní příběhy inspirované mašínovskými akcemi, které vycházely od šedesátých do osmdesátých let, doplňené o aktuální dobové tiskové zpravodajství a na druhé straně polistopadová beletristická i faktografická zpracování těchto událostí. Příkladem z první skupiny jsou povídkové knihy zachycující případy vyšetřované Veřejnou bezpečností (Jánský: *Tady bezpečnost*, 1966; Šulig: *Životy pro život*, 1976; Vrbecký: *Mrtví nemluví*, 1985; Císař, Holub: *Příběhy věrnosti a cti*, 1987) a jimi inspirovaná osmá epizoda z *Třiceti případů majora Zemana – Strach* (1975). Hlavními prameny z polistopadové doby jsou studie Jana Němečka *Mašínové. Zpráva o dvou generacích* (1998), vzpomínky Barbary Masin *Odkaz. Pravdivý příběh bratří Mašínů* (2005), kniha Oty Rambouska *Jenom ne strach* (1990) a román Jana Nováka *Zatím dobrý. Mašínovi a největší příběh studené války* (2004).

Studie je založena na konceptu mýtu, oblíbeném v literárních studiích. Semiologická analýza proměňujících se mašínovských diskurzů, inspirovaná Rolandem Barthem, slouží k stopování mýtů, které je možné v jednotlivých diskurzích identifikovat a které jsou podle autora vhodným nástrojem k popisu diskurzivních popisů a zvrátů, ke kterým ve dvacátém století docházelo. „Podstatou mýtu... je jeho schopnost přeměňovat dějiny na přirozenost“, protože mýtus se snaží začlenit se zavedením vlastní kauzality do symbolického řádu a učinit se nevyhnutelným, nutným a přirozeným (s. 13). Smyslem této analýzy je poznat funkci těchto mýtů ve studovaném společenství, k čemuž autor využívá koncept ideologie, jehož různá pojetí v úvodu podrobně rozebírá a uvádí přehled možných definic. Důsledně se drží studovaných diskurzů a odmítá je opravovat podle „pravdy“, porovnávat je s historickými prameny a snažit se tak o „správný výklad“, případně určovat která podání jsou správnější, historicky věrnější a která naopak falešná, „ideologická“. Jednotlivé narativy tedy studuje pouze jako vyprávění, budování jistého fikčního světa. Na několika místech ovšem z této role posuzovatele příběhů samotných vystoupí, pokud

mu to pomáhá pri analýze. Švéda se také v souladu s citovaným Haydenem Whitem hlásí k nemožnosti vystoupení autora z dobového ideologického rámce, ze svého současného mýtu, který ovlivňuje badatelovo přesvědčení a hodnoty a tím i jeho historické vyprávění. *„Polistopadové mýty a legendy v včetně toho mašínovského jsou ale našemu zraku stále ještě ne zcela dostupné. Jejich nepřirozenost vypluje na povrch s příchodem další ideologické struktury. Teprve potom je budeme plně vnímat jako nepřirozené a vykonstruované.“*

Na zkoumaných narativech ukazuje, jak názory a přesvědčení vetkané do jednotlivých typů diskurzů a tvářících se jako přirozené a naturální jsou charakteristické svou emblematickou redukovaností, často na binární opozice světů dobra a zla. Na stejném původním příběhu je budováno či možná spíše ilustrováno jak velké vyprávění komunismu, tak polistopadové vyprávění o úspěšném trojím (od)boji za svobodu českého národa proti střídajícím se utlačovatelům. Švéda tedy považuje komunistické i dominantní polistopadové vyprávění za rovnocennou snahu naroubovat mýtus Mašínů na širší mýtus Národa, ve kterém ovšem hrdinové vyprávění hrají pokaždé opačné role, podobně jako se proměňují role vůdců národa (Masaryk, Beneš, Gottwald, Stalin stojící v různých dobách v různých kombinacích na opačných stranách osy Dobra a Zla).

Spolu s preferovanou dobovou ideologií se proměňuje i pojetí hrdinů a jim přisuzované atributy. Mnohem zajímavější než samotná analýza „komunistického antimýtu“ bratří Mašínů jako teroristů a vrahů, je využití stejných prvků příběhu (s různými zdůrazněními, zamlčeními a dovysvětleními) v budování „mýtu antikomunistického“. Zatímco v těsně poválečném vyprávění je ve formě legendy otec Mašín považován za jednoho z národa, v podstatě svatého, který se obětuje za svatou věc – národ na místě boha, je v polistopadových vyprávěních charakterizovaných jako hrdinský epos vyzdvihován individualismus jeho i jeho synů, kteří bojují se zlem, zatímco národ je spíše pasivní či zbabělý. Švéda považuje za zakladatelský mýtus českého komunismu příběh Julia Fučíka, který srovnává se zakladatelským mýtem antikomunismu – příběhem bratrů Mašínů. Zatímco Fučík měl být jedním z lidu, takže se jím každý alespoň zčásti mohl stát, dosáhnout jeho kvalit, Mašíni jsou považovány za výjimečné, vystupující nad ostatní a obdařené kvalitami nedosažitelnými pro ostatní. Tato dichotomie potom nabízí srovnání Mašínů s Jamesem Bondem, od jehož individuální akce se odlišuje kolektivní spolupráce Zemanovských a dalších socialistických kriminálních příběhů. Kromě individualismu se v antikomunistickém vyprávění objevují jako symboly svobodného života i další atributy spojované se Západem (podnikavost, koka kola).

Signifikantní je práce antikomunistických narativů s oběťmi, s nimiž by čtenář příběhu mohl případně soucítit podobně, jak je to jeho úkolem u mýtu komunistického. Příznačně pro národní mýtus se to nestává problémem jak u Němců, proti nimž bojuje Josef Mašín,

tak u Němců v Německé demokratické republice, přes které se probíjejí jeho synové. Hlavním místem polemiky soupeřících diskurzů jsou oběti na české straně. Ti, které komunistické vyprávění líčí hlavně jako nevinné otce rodin, jsou v antikomunistickém vyprávění nutně vylíčení jako jasná součást represivního aparátu, případně jako ti, kteří se svou nadbytečnou aktivitou snaží Mašínům bránit v akci a tím se z nich stávají napomáhací komunistů. „Povolení zabíjet“ je hrdinům vytvářeno i zasazením jejich silně izolovaného boje do celosvětové války proti komunismu, globálního konfliktu Dobra a Zla, ve kterém není možné polevit a ušetřit ty bojující na opačné straně. Protivníci jsou pro jistotu ještě vybaveni všemi dostupnými zápornými charakteristikami, od povahy po fyzický vzhled (obdobně jako Mašíni v mýtu komunistickém) a znázorněni jako postavy ploché, u nichž neznáme jejich soukromí ani motivace. S takto dehumanizovanými jedinci se může čtenář obtížně ztotožnit, na rozdíl od Mašínů a jim blízkých.

V posledním oddílu knihy se Josef Švéda věnuje *Proměně české ideologické krajiny ve dvacátém století*. Souhrnně pojednává proměny českého ideologického diskurzu a zařazuje do něj dobová líčení příběhu Mašínů. Nejpozději zde si čtenář uvědomí jisté zklamání z knihy – přes mnohá zajímavá a objevná zjištění a přes suverénní sémiologickou analýzu včetně zapojení mnoha neběžných konceptů, nepřináší kniha nic zásadně překvapivého, nějaký převratný pohled na studovanou problematiku, nic co bychom už vlastně neznali či netušili. Což ovšem není až tak slabinou autora, jako studovaného materiálu, který se vždy plně drží panujících dobových ideologických diskurzů. Ovšem bez autorovy pečlivé analýzy bychom to neměli potvrzeno a museli bychom se i nadále dohadovat či tušit. Silnou stránkou knihy ale kromě mnoha zde výše zmíněných i nezmíněných postřehů a vysvětlení by mohla být i jistá „osvětová činnost“. Kniha určená pro širší publikum může i lidem mimo přednáškový sál či pražskou kavárnu ukázat ideologičnost a manipulativnost každého vyprávění včetně toho historického či se k historické pravdě hlásícího, což autor přehledně ukázal a zdokumentoval.

Zajímavým doplněním knihy by bylo rozvedení autorem postulované otázky, nakolik mohla tato vyprávění ovlivnit své čtenáře, tedy jaký je tedy současný výsledek souboje dvou mýtů, dvou typů Mašínovských narativů o místo v kolektivní paměti potažmo v současném hegemonním diskurzu. Ale tím bychom se dostali z oblasti textové analýzy k analýze recepce a „lidových“ diskurzů tvořených mimo hlavní media, což čeká na další badatele.